

Det är sannolikt, att runorna på de båda förstnämnda korsarmarna, den översta och den högra, äro initialer till orden *Jesus Kristus*. Innebörden av nedre korsarmens runskrift, som troligen också består av initialer, är emellertid dunkel. Jungner har gissningsvis föreslagit *Var Hærra naðigr er*, men något stöd för en sådan gissning finns knappast. En liknande runskrift, som säkerligen också består av initialer, finns på en korsformig gavelhäll, Vg 57.

På konsthistoriska grunder har gravvården daterats till 1100-talet. Runinskriften motsäger på intet sätt detta tämligen vaga antagande men kan heller icke brukas för en exaktare datering. Benämningen »Olof Skötkonungs grav» är sannolikt en lärd hypotes från 1600-talet. Men säkert har monumentet ursprungligen utgjort en betydande stormans sista vilorum.

Husaby sn, kyrkogården.

I H. Wideen, *Västsvenska vikingatidsstudier* (1955) nämnas s. 97, 104, 111, 150 fyra runstensfragment, som skulle vara funna i Husaby kyrkogårdsmur och avtecknade 1888 av E. Olbers och sedan förkommit. Teckningen förvaras i ATA. Fragmenten, som endast äro kända i denna teckning, göra ett i det västgötska runstensmaterialet främmande intryck, vilket även Wideen påpekar. De ha uppsvensk karaktär. Teckningen, som är utan ursprungs-beteckning och osignerad, har felattribuerats. Fragmenten äro ej identiska med de fyra runstensfragment, som av E. G. F. Olbers i brev ¹³/₇, 1888 till H. Hildebrand (ATA) rapporteras nyfunna och tillhörande Vg 51.

55. Källby sn, Källby ås.

Pl. 44, 45.

Litteratur: B 935, L 1339, T 11. Olaus Magnus, *Historia de gentibus septentrionalibus* I: 30 (1555), s. 49 (svensk övers. 1909, I, s. 66); J. Bureus, F a 12 (»Sumlen»), bl. 437 (tr. i Svenska landsmålen, Bih. I, 1883–95, s. 190); Ransakningarna 1667–1684 (tr. i VFT 4: 5–6, 1932, s. 114); J. Hadorph, *Annotationskladd* (i: J. Peringskiöld, *Monumenta* 9, tr. som *Reseanteckningar etc.* i VFT 2: 1, 1901, s. 80), *Memorial 1673* [för Karl XI:s eriksgata] (RA, tr. i Schücks *nedan a. a.*, s. 391), *Resebeskrivning över K. Carl XI:s Resa i Sverige 1673*, bl. 114 f. (KB F f 5, *renskrift av annan hand*, delvis tr. i VFT 2: 1, 1901, s. 80 not); J. Peringskiöld, *Monumenta* 9, bl. 72; S. J. Digelius, *De Husaby (1740)*, s. 48 f.; Carl Linnæus, *Wästgöta-Resa (1747)*, s. 43 (nytr. 1928, s. 48 f.); N. R. Brocman, *Om inge Runstenar i Sverige för Christendomen blifvit ristade* (KB F m 7, 1760), s. 4, 13, *Sagan om Ingvar Widtfarne (1762)*, s. 51, 57, 248; Jonas I. Marchander, *Upppteckning* ²³/₁₀ 1775 (i: J. G. Liljegren, *Samlingar Msc:t Runir*, fol. nr 25, ATA); C. G. G. Hilfeling i *Concepter och Ritningar öfver en Resa i Westergöthland (ATA)*; E. Tuneld, *Geografi öfver Götha rike 1795 (1826)*, s. 269 f.; P. E. Lindskog, *En korrt beskrifning om Skara stift 2 (1813)*, s. 78; P. A. Säve, *Berättelse 1862*, s. 202 (ATA, tr. i ATS 2, 1869, s. 151); G. Stephens, *ONRM* 2 (1867–68), s. 724, 3 (1884), s. 314, 4 (1901), s. 5; C. J. Ljungström, *Kinnefjerdings och Kållands härader (1871)*, s. 50 f.; *Fornminnesinventering 1919 o. 1922 (ATA)*; O. Sjögren, *Sverige 4 (1933)*, s. 336; H. Schück, *K. Vitt. Hist. o. Ant. Akademien, dess förhistoria och historia 2 (1933)*, s. 376; H. Jungner, *Källby hallar* (i: *Namn och bygd* 24, 1936, s. 215; även i: *Nomina Germanica*, festskr. t. B. Hesselman 1935); *Handlingar 1935 i ATA*; Jón Helgason i *Nord. kultur* 8 b (1953), s. 15; H. Wideen, *Västsvenska vikingatidsstudier (1955)*, passim.

Äldre avbildningar: E. Brenner, *bläckteckning* ²/₁₀ 1669 (i KB F m 27, s. 27), *renritning* (i KB F l 4 c, s. 67); J. Hadorph och P. Törnwall, *träsnitt* (i J. Peringskiölds *Monumenta* och B 935); *Träsnitt efter C. Hagelberg i Digelius a. a.*; Säve, *bläckteckning* (i a. a.); Stephens a. a. 2, s. 725; Ljungström a. a.; O. Erlandsson, *träsnitt* (i T 11).

Runstenen står rest på Källby ås omedelbart S om landsvägen Källby stn–Källby k:a, 250 m. Ö om vägskalet vid Eolsborg, 800 m. V om Källby kyrka. N om stenen, på andra sidan vägen, står Vg 56.

Redan Olaus Magnus har haft uppmärksamheten fäst på de s. k. Källby hallar, »Ibi [Källby] enim in quodam triuio tria ingentissima saxa characteribus Gothicis pulcherrime sculpta uidentur». Stenarnas antal skulle sålunda ursprungligen ha varit tre. Numera äro Källby hallar endast två, och av dessa är det bara denna, den södra, som kan anses stå på ursprunglig plats. Den andra, Vg 56, som står norr om landsvägen, har 1669 förts till sin nuvarande plats från Skälvums by och socken. Att denna ursprungligen skulle ha haft sin plats invid Vg 55 är synnerligen ovisst. Vart den tredje stenen tagit vägen, känner man heller icke.

I sin *Resebeskrivning* 1673 noterar J. Hadorph om Vg 55, att »Thenne Stenen hafwer Sahl. Antiqvarien

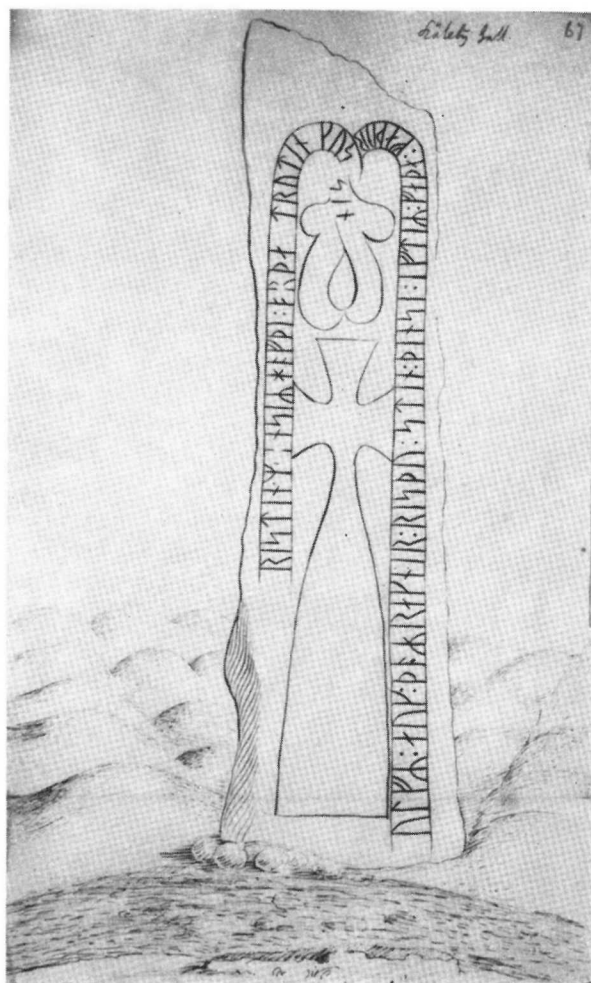

Fig. 73. Vg 55. Källby sn, Källby ås.
Efter teckning av Brenner i F 14 c.

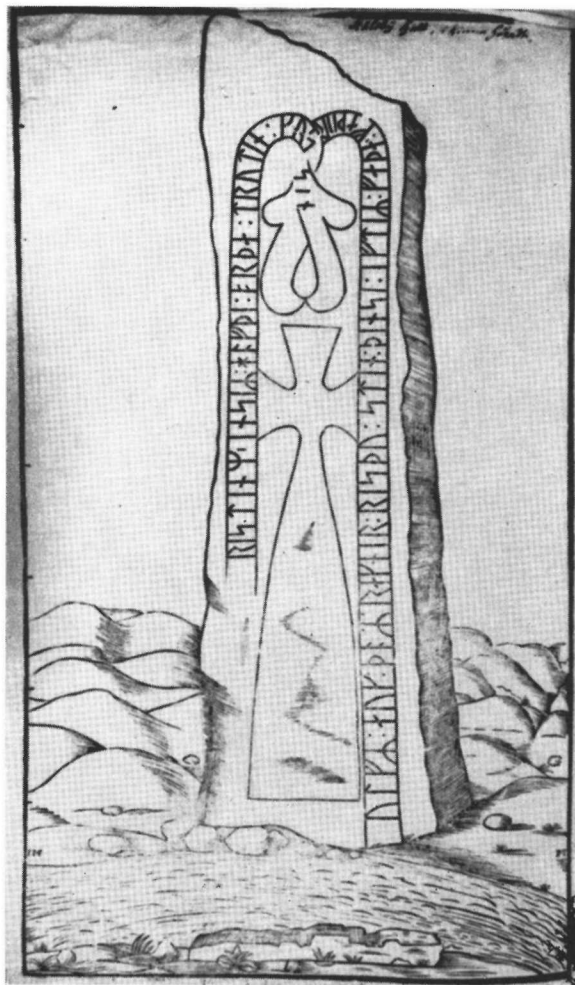

Fig. 74. Vg 55. Källby sn, Källby ås.
Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 935).

Jonas Buræus år 1626 sielf besichtigat, och den högra raden vpføre afskrifwit, som iagh sedan fick se afskrifwit i Kiäleby Prästegård, men den vänstra hafwer den Sal. Mannen aldeles gått förby, efter den så mycket af åldren och wädet förnött war sampt Stenen endels utspjälkat, som är af rödh skärfot Tälgsteen, att man hufvudstrecken till Bookstäfwerne icke kan igenfinna». Detta är den enda uppgiften man äger om att runstenen skulle ha granskats av Bureus. Uppteckningen finns ej längre bevarad. I Bureus' efterlämnade runarbeten finns med avseende på runstenar i Källby bara en anteckning »Kälby» i registret till KB F a 5 samt en kort notis i *Sumlen*: »I Kälby vidh kyrkian. 2. half mil från Huseby.» Den senare, som väl endast grundar sig på vad Bureus fått uppgift om, icke vad han själv sett, antyder, att runstenarna vid Källby på Bureus' tid voro två. Av Husabyprästen Petrus Andreas' uttalande (i *Ransakningarna*) om Vg 56 (se nedan) drager man snarast den slutsatsen att vid mitten av 1660-talet endast en runsten funnits på platsen, nämligen »Höghehaldh», Vg 55.

Hadorphs *Annotationskladd* innehåller följande anteckning: »Vid stora Landzvägen, som går tvärt öfver, hafva fordom stått två höga stenar, på hwar sin sida om vägen, och en ofvan på, nu står allena den suderste quart, kallas höga häll, den samma afskref iag den .. octob 1669, och läät henne uprätta den 5 julij [1671], sedan solen var nider af sitt lutande öfver väghen ... Skälvvums steen uprestes 6 Julij 1671.»

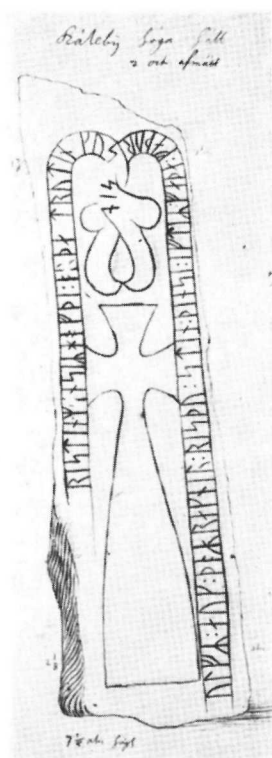

Fig. 75. Vg 55. Källby sn, Källby ås.
Efter teckning av Brenner i F m 27.

Fig. 76. Vg 55. Källby sn, Källby ås.
Efter teckning av Säve.

Oaktat stenarna sedan 1669 voro två (se härom Vg 56), bibehålles i somliga källor benämningen Källby hall om Vg 55 (karta 1694, sign. $\frac{120}{P}$ 6¹ i Lantmäteristyr. ark., Peringskiölds *Monumenta* och B 935, Digelius a. a., Brocman a. a.), medan benämningen »Skälfwums steen» begagnas om Vg 56. »Källby hallar» som benämning på båda stenarna finns i *Bautil* vid sidan av singularformen men blir allmän först på 1800-talet.

Röd kalksten. Höjd 4,40 m., bredd 1,27 m. Stenen är starkt vittrad, varför de många naturliga hålen och fördjupningarna ofta icke kunna skiljas från det huggna. Runorna äro dock på det hela taget tydliga och väl bibehållna. Inskriften begynner i högra kantslingan, läses i riktning uppåt, fortsätter därefter i samma riktning i vänstra slingan. Nedersta delen av stenens vänstra kant är avslagen, varvid en del av runinskriften har gått förlorad. Denna skada företedde stenen redan vid det första avtecknandet, varför texten på detta avsnitt är okänd. Ristningen har således ursprungligen varit symmetrisk, vilket givetvis bör ha väsentligt bidragit till det imponerande intryck, som den väldiga stenen ger.

Inskrift:

ulfr : auk : þir : raknar : risþu : stin : þansi : iftir : fara : faþur sin : . . . ristin : man : sar :
5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55
hafþi : kuþa : tru : til : kus :
60 65 70 75

Ulf ok þær Ragnarr restu sten þansi æftir Fara, faður sinn ... [k]ristin man, sar hafði goða tro til Guðs.

»Ulv och Ragnar, de båda reste denna sten efter Fare, sin fader ... kristen man. Han hade god tro på Gud.»

Till läsningen: Före l u finnas inga spår av ristning. Undre punkten i sk efter 7 k är otydlig. Av sk efter 10 r återstår fullt tydlig endast en punkt, den övre. Bst till 12 a är grund t. h. om hst. Nedre delen av bst

till 13 **k** är bortfallen i en flagring. Mellan hst och bst i denna runa finns en fördjupning, som möjligen kan vara huggen. Då emellertid inskriften i övrigt icke uppvisar stungna runor, är r. 13 sannolikt ostungen. I 14 **n** är bst t. h. om hst osäker. Av r. 15 återstår endast övre hälften av hst, bst är något osäker; vänstra delen av en **a**-bst kan dock skönjas, avståndet till omgivande runor talar också för att bst funnits. R. 36–39 **fara** har tidigare lästs **fapa**, men **r**-runan torde vara säker. Vanskelig är början av vänstra slingans bevarade inskrift. 48–53 **ristin** synas tämligen säkra. Av runorna är dock 48 **r** minst tydlig. Framför 48 **r** skönjas nedersta delarna av minst fyra huvudstavar. Den närmaste av dessa kan möjligen vara rester av en **k**-runa. Sk efter 53 **n** är otydligt. 55 **a** är otydlig, bst svag. Mellanleden i 57 **s** korsas av en fördjupning, som sannolikt är naturlig. Av 59 **n** återstår endast nedre delen. Mellersta delen av 60 **h** är avflagrad. 61 **a** visar förutom bst två över hst tvärgående, parallella fördjupningar, som tidigare uppfattats såsom bistavar. Dock förefalla de vara vittringar, liksom helt säkert är fallet med liknande fördjupningar på 65 **k**.

Att såväl denna inskrift som Vg 56 har erbjudit svårigheter vid läsningen, framgår tydligt av tidigare omdömen. Så skriver exempelvis C. G. G. Hilfeing: »Källby hallar lärer svårigen nu mera kunna dechifreras, petrificerad Mossa har så uppfyllt ristningen att endast här och där någon runa ses», och P. E. Lindskog: »Den till vänster [Vg 56] har nu icke mindsta tecken till inskrift». Detta förhållande gör, att den äldsta läsningen (Hadorphs) med små variationer gjort sig gällande intill sen tid. Hadorph (*Annotationskladd*): 8–16 **þoraknil**, 27 **i**, 38 **þ**, 65 **a**, 74 **n**; sk saknas efter 71 **u**. R. 16 redovisar han emellertid i KB F f 5 med **r**. Huruvida detta är hans egen läsning eller hänför sig till den uppteckning av Bureus, som han sett, framgår icke klart av sammanhanget. — Hadorphs läsning återges på träsnittet hos Peringskiöld: 16 **r**, 55 **i**, 58 **i**, 61 **o**, 65–66 **or**. Denna text går sedan igen hos Digelius, Brocman, Liljegren, Stephens, Ljungström. — Säve, följd av Torin, förbättrar läsningen på ett par punkter: 9 **i**, 27 **a**; Torin anser r. 24 vara stungen, **e**.

Hadorph ger ingen direkt tolkning av inskriftens första del, men däremot av den senare: »...ristin man sum hafdi ordi drotin gus, hwilket kan så förtydas: Han war en Christen Man som hade Gudz Then aldrehögstes ord».

N. R. Brocman utgår från samma läsning men inlägger en annan betydelse i r. 48–56, »ristemästare», och kommenterar ytterligare tolkningen: »På den förre af desse Stenar tyckes en Mässhake wara afbildad, til ytterligare Bewis at densamme warit Prest och tillika Runristare, hwars Åminnelse med denne Sten warit påsyftad.»

C. J. Ljungström och K. Torin hänvisa båda till G. Stephens' tolkning: »Ulf och Raknir och hans yngre syskon reste sten denne efter Fathi, fader deras, en kristen man; men han fick orden af Herren Gud.» Enligt Stephens skulle 54 **m** vara en förkortning för *man*.

I *Namn och bygd* 24 (1936) redogör H. Jungner för sin läsning och uppfattning av inskriften. Med utgångspunkt från en förmodan att inskriften »med all sannolikhet varit avfattad i ett slags versform» har Jungner gissningsvis sökt utfylla lakunen *þan næfndu aldir allk* (ristin man), varvid han hänvisar till Vg 67 och Vg 32, eller *Næfndu þer Fara, fullk* (ristin man). Han tillägger: »Lakunen kan ock tänkas ha innehållit en berömmande apposition, ansluten till namnet på den döde Fare». I övrigt uppehåller han sig huvudsakligen vid namnen.

Ordföljden i inskriftens början är icke den vanliga men torde knappast få tillskrivas någon avsiktligt poetisk formgivning. På omkastning av namn och pronomen finnas exempel i andra inskrifter. Någon anledning att med Stephens och Torin översätta »Ulf och Raknir och hans yngre syskon» finns sålunda icke. Ej heller Jungners tolkning »Ulf och Ragnar med bröder» torde svara mot vad ristaren avsett.

Att lakunen innehållit en apposition till Fare är troligt. Arten av denna kan icke bestämmas; måhända »berömmande», som Jungner föreslår, eller av släktskapskaraktär. Ett förslag som *miok goðan* (el. *sun N.N.:s*). *Hann var k-* synes ha större fog för sig än Jungners tidigare nämnda.

En motsvarighet till uttrycket för den kristne Fares trosnit finns på runstenen Sm 37, rest efter Önd, om vilken bl. a. meddelas, att han **kustru : kupa : hafpi** :

Ulf är vanligt namn. Det förekommer även på Vg 78, 98, 125. *Ragnarr* däremot är sällsynt i runinskrifter; se U 98 och E. Wessén, *Nordiska namnstudier* (1927), s. 92. Om namnet *Fari* se Sm 31.

Vg 55 hör till de mest omskrivna västgötastenarna. Detta har delvis sin grund i de spekulationer i rudbeckiansk anda om stenens ålder, som bl. a. kommer till uttryck i J. Göranssons inledning till *Bautil*: »Käleby hållar N:o 835 (sic!). äro upsatte då Ulfer eller Alfer ok Thor varit Konungar / det är vid verldenes år 2000. Ty Alf var Bores son ok broder med Odhin 1. ok sålunda Thors farbroder; denna Thor var ÖfverKonung på Scandö / men på samma tid var uti den del af Svea Rike / som het Alfheim / Alf eller Ulf Konung.» Redan Broeman, som uppför Källby hallar under rubriken »Påfwiske Runstenar», tar emellertid avstånd från en sådan spekulativ åsikt, och han förlämnar den snarast ett löjets skimmer: »Detta Ättartal är på sit Ställe artigt nog; Men lærer intet behöfwat til at wisa denne Stens Ålder, sedan et inom dess Skrift inneslutet Korss får flytta honom til Christne Tider. Det är ock åljäst nog samt kunnigt, at flere både större och lägre Personer i långt senare Tider burit Namn af Alf och Thor.»

Källby hallar stå invid ett gravfält med några sparsamma rester av gravhögar, som ännu ej blivit uppslukade av grustakten, som går fram över platsen. På E. Brenners bild liksom på träsnittet i *Bautil* avtecknar sig stenen verkningsfullt mot bakgrunden av detta gravfält. Platsen kallades på 1600-talet »Kongzbacken». Digelius talar om »*Drottninge-liden* apud stelas runicas Kälbyenses». Ett litet stycke från runstenarna finnes en sänka kallad »Drottninghålan» (Ljungström; även uppgivet på platsen 1934).

56. Källby sn, Källby ås. Tidigare i Skälvums sn och by.¹

Pl. 45.

Litteratur: B 932, L 1341, T 12. Ransakningarna 1667-1684 (tr. i VFT 4: 5-6, 1932, s. 114); E. Brenner, Anteckning 1669 i KB F m 27, s. 27; J. Hadorph, Annotationskladd (i: J. Peringskiöld, Monumenta 9, tr. som Reseanteckningar etc. i VFT 2: 1, 1901, s. 80), Memorial 1673 [för Karl XI:s eriksgata] (Riksarkivet, tr. i Schücks nedan a. a., s. 391), Resebeskrivning över K. Carl XI:s Resa i Sverige 1673, bl. 114 f. (KB F f 5, renskr. av annan hand, delvis tr. i VFT 2: 1, 1901, s. 80 not); O. Rudbeck, Atland 3 (1698), s. 98; J. Peringskiöld, Monumenta 9, bl. 73; O. Celsius, Uppteckning i UUB R 556, Svenska runstenar (KB F m 60) 1, s. 304, 2, s. 7; S. J. Digelius, De Husaby (1740), s. 48 f.; Carl Linnæus, Wästgöta-Resa (1747), s. 43 (nytr. 1928, s. 47); N. R. Broeman, Sagan om Ingvar Widtfarne (1762), s. 248; Jonas I. Marchander, Uppteckning ²³/₁₀ 1775 (i: J. G. Liljegren, Samlingar Msc:t Runir, fol., nr 25, ATA); C. G. G. Hilfeling, Concepter och Ritningar öfver en resa i Westergöthland (ATA); P. Tham, Anteckning i Hilfelings sistn. saml.; E. Tuneld, Geografi öfver Götha Rike 1795 (1826), s. 269 f.; P. E. Lindskog, En kortt beskrifning om Skara stift 2 (1813), s. 78; N. H. Sjöborg, Samlingar för Nordens fornälskare 3 (1830), s. 148; P. A. Sæve, Berättelse 1862, s. 202 f. (ATA, tr. i ATS 2, 1869, s. 151); C. J. Ljungström, Kinneferdings och Kållands härader (1871), s. 50 f., Brev ²²/₂ 1871 t. B. E. Hildebrand (ATA); Fornminnesinventering 1919 o. 1922 (ATA); O. Sjögren, Sverige 4 (1933), s. 336; H. Schück, K. Vitt. Hist. o. Ant. Akademien, dess förhistoria och historia 2 (1933), s. 376, 391; H. Jungner, Källby hallar (i: Namn och Bygd 24, 1936, s. 215; även i: Nomina Germanica, festskr. t. B. Hesselman 1935); Handlingar 1935 i ATA; H. Wideen, Västsvenska vikingatidsstudier (1955), passim.

Äldre avbildningar: E. Brenner, bläckteckning ²/₁₀ 1669 (i KB F m 27, s. 27), renritning (i KB F l 4 c, s. 69); J. Hadorph och P. Törnewall, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 932); Rudbeck a. a.; träsnitt efter C. Hagelberg i Digelius a. a.; Sjöborg a. a., pl. 17, fig. 37; Sæve, bläckteckning (i a. a.); Ljungström a. a.; O. Erlandsson, träsnitt i (T 12).

Runstenen står på Källby ås, omedelbart N om landsvägen Källby stn-Källby k:a, 250 m. Ö om vägskalet vid Eolsborg, 800 m. V om Källby kyrka. Mitt emot, på andra sidan landsvägen, står Vg 55.

Till sin nuvarande plats har stenen genom J. Hadorphs tillskyndan flyttats 1669 från Skälvums by och socken, där den legat som brosten över en bäck.

Om Vg 56 antecknar Husabyprästen Petrus Andreas i *Ransakningarna*: »Finnes och Så en Sten liggandes på Siälffoms gata, Som ähr ritat medh Rune Skriffth och ähre någre Som Säya Sigh haffva hördt thet talet, att dhen Stenen Skulle fordom Vara kommen ifrån Höghehaldh på Kongzbacken Vedh Kiälby.» Något direkt stöd för den uppgivna ortstraditionen, att stenen ursprungligen skulle ha haft sin plats invid Vg 55, har icke vunnits. Olaus Magnus meddelar dock i *Historia de gentibus septentrionalibus* (1555) förekomsten av tre väldiga stenar med ristning vid Källby. En av dem var Vg 55. En annan kan möjligen med hänsyn till orts-

¹ Med hänsyn till planschhäftet har inskriften fått behålla sin benämning och plats i nummerföljden.